

Archeologische Waarden in
de Gemeente Emmen

Een Archeologisch en Historisch
Bureauonderzoek

Steekproefrapport 2005-6/3

*Archeologische Waarden in
de Gemeente Emmen
Een Archeologisch en Historisch
Bureauonderzoek*

Uitgevoerd in opdracht van
de Gemeente Emmen

januari 2006
Steekproefrapport 2005-6/3
ISSN 1871-269X
tekst door
drs. Geurt Collenteur,
drs. Inger Woltinge
en dr. Johan Jelsma

De Steekproef, Archeologisch
Onderzoeks- en Adviesbureau

in samenwerking met
Blijham & Collenteur, Noordhorn

Hogeweg 3
9801 TG Zuidhorn
telefoon 050 - 5779784
fax 050 - 5779786
internet www.desteckproef.nl
e-mail info@desteckproef.nl

Inhoud

Onderzoekskader	1
Werkwijze	1
I Deelgebied I: het oosten van de gemeente Emmen	4
1 Inleiding	4
1.1 Archeologie	4
1.2 Historie	4
1.2.1 Tot 1850	4
1.2.2 1850 – 1945	9
1.3 Veenontginningen	12
2 De noordoostelijke zandgronden	14
2.1 Bodem en verwachtingskaart	14
2.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis	14
2.3 Eerdere onderzoeken	15
2.4 Historisch onderzoek	15
2.5 Conclusies en advies	17
3 Ontgonnen veengebied	18
3.1 Bodem en verwachtingskaart	18
3.2 Weerdinge, Weerdingerveen en Weerdingermund	18
3.3 Nieuw-Weerdinge en Emmer-Erfscheidenveen	19
3.3.1 Historisch onderzoek Emmer-Erfscheidenveen	19
3.4 Emmercompascuum	20
3.5 Nieuw-Dordrecht, Oranjedorp en Klazieneveen	20
3.5.1 Eerder onderzoek	21
3.5.2 Historisch onderzoek	21
3.6 Barger-Compascuum, Zwartemeer en Foxel	22
3.6.1 Eerder onderzoek	23
3.6.2 Historisch onderzoek	23
3.7 Conclusies en advies	23
4 Onontgonnen veengebied	24
4.1 Conclusies en advies	24
5 Veenvondsten	25
6 Conclusies en advies Deelgebied I	27

II	Deelgebied II: de zuidelijke veengebieden	28
	7 Inleiding	28
	7.1 Archeologie	28
	8 Het dal van het Schoonebeker Diep	28
	8.1 Bodem en verwachtingskaart archeologie	28
	8.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis	29
	8.3 Historisch onderzoek	29
	8.3.1 Landschappelijke en ecologische effecten van de aardoliewinning	30
	8.3.2 Stedenbouwkundige ontwikkelingen	31
	8.3.3 Landbouwkundige ontwikkelingen	31
	8.4 Conclusies en advies	33
	9 Nieuw-Schoonebeek	33
	9.1 Bodem en verwachtingskaart archeologie	33
	9.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis	34
	9.3 Historisch onderzoek	34
	9.4 Conclusies en advies	34
	10 Zandpol en Nieuw-Amsterdam	35
	10.1 Bodem en verwachtingskaart archeologie	35
	10.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis	35
	10.3 Historisch onderzoek	35
	10.3.1 Nieuw-Amsterdam	35
	10.4 Conclusies en advies	36
	11 Conclusies en advies Deelgebied II	37
III	Deelgebied III: de bebouwing van en rond Emmen	39
	12 Inleiding	39
	12.1 Archeologie	39
	12.2 Historie	39
	13 Ten noorden van Emmen: Weerdinge en het Valtherbosch	39
	13.1 Bodem en verwachtingskaart archeologie	39
	13.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis	40
	13.3 Historisch onderzoek	41
	13.4 Conclusies en advies	42
	14 De bebouwing van Emmen en de Emmerdennen	43
	14.1 Bodem en verwachtingskaart archeologie	43
	14.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis	43
	14.3 Eerder onderzoek	44

14.4 Historisch onderzoek		45
14.4.1 Het Noordeind	45	
14.4.2 Emmermeer		46
14.4.3 Angelslo		46
14.4.4 Emmerhout		47
14.5 Conclusies en advies		47
15 Ten noordoosten van Emmen: Emmerschans		48
15.1 Vondsten en bewoningsgeschiedenis		48
15.2 Historisch onderzoek		48
15.3 Conclusies en advies		49
16 Ten oosten van Emmen: Barger-Oosterveld		49
16.1 Vondsten en bewoningsgeschiedenis		49
16.2 Conclusies en advies		49
17 Ten (zuid)westen van Emmen: Westenesch en Emmeresch		50
17.1 Bodem en verwachtingskaart archeologie		50
17.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis		50
17.3 Historisch onderzoek		51
17.4 Conclusies en advies		51
18 Het westen van de gemeente Emmen		51
18.1 Bodem en verwachtingskaart archeologie		51
18.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis	51	
18.3 Historisch onderzoek		52
18.3.1 Wilhelmsoord		52
18.4 Eerder onderzoek		52
18.5 Conclusies en advies		52
19 Erica		53
19.1 Vondsten en bewoningsgeschiedenis		53
19.2 Historisch onderzoek		53
19.3 Conclusies en advies		53

20 Noordbarge en Zuidbarge	54	
20.1 Vondsten en bewoningsgeschiedenis		54
20.2 Eerder onderzoek		54
20.3 Historisch onderzoek		54
20.3.1 Noord- en Zuidbarge		54
20.3.2 Den Oever		55
20.4 Conclusies en advies		56
21 Conclusies en advies Deelgebied III		59
22 Bodemingrepen en archeologisch onderzoek		60
22.1 Bodemverstorende ingrepen		60
22.2 Archeologisch (veld)onderzoek	60	
22.3 Stappen archeologisch onderzoek bij bestemmingsplanwijzigingen		61
Literatuur		62
Bijlagen		66
Tabel 2 Archeologische vondsten en terreinen Deelgebied I	66	
Tabel 3 Archeologische vondsten en terreinen Deelgebied II	68	
Tabel 4 Archeologische terreinen Deelgebied III		69
Tabel 5 Archeologische vondsten Deelgebied III		70
Trefkansenkaart archeologische waarden los bijgevoegd		

Onderzoekskader

Voor de Gemeente Emmen is een bureauonderzoek uitgevoerd naar de archeologische verwachtingswaarden binnen de gemeente. De aanleiding voor en het doel van het bureauonderzoek is de vraag van de gemeente om een gespecificeerde archeologische verwachtingskaart voor het gehele grondgebied van de gemeente Emmen. Omdat in de gemeente sterk verschillende bodemtypen voorkomen (en bodemtypen een eerste selectiecriteria vormen voor de bepaling van de archeologische waarde van een gebied), is er voor gekozen de gemeente onder te verdelen in drie deelgebieden (zie Kaart I), die waar nodig in kleinere subgebieden zijn ingedeeld. De drie deelgebieden zijn achtereenvolgens:

- I het veengebied in de oostelijke helft van de gemeente Emmen, met inbegrip van het kleine gebied met zand- en beekdalgronden in het uiterste noordoosten.
- II het veengebied in het zuidwesten van de gemeente Emmen, waarvan de noordelijke grens ruwweg ter hoogte van Nieuw-Amsterdam en Erica loopt.
- III de stad Emmen en de omliggende zandgronden.

Werkwijze

Voor het bureauonderzoek werd een aantal bronnen geraadpleegd. Als uitgangspunt voor het archeologisch onderzoek is gebruik gemaakt van de archeologische database van Nederland, ARCHIS. Dit gegevensbestand wordt beheerd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en bestaat onder andere uit de Indiatieve Kaart voor Archeologische Waarden (IKAW), het Centraal Monumenten Archief (CMA) en Centraal Archeologisch Archief (CAA). Aan de hand van ARCHIS kunnen alle vondsten en monumenten in een gebied opgezocht worden (mits de archeologische vondsten door de vinders gemeld zijn) en kan eventueel eerder onderzoek in het gebied in beeld worden gebracht. Van alle meldingen in ARCHIS werd een tabel gemaakt om een analyse van de gegevens mogelijk te maken. Relevante literatuurverwijzingen zijn nagezocht en verwerkt. Verder werden rapporten van bekende eerdere onderzoeken door archeologische bedrijven en instanties geraadpleegd. Alle geraadpleegde literatuur, kaarten en andere bronnen staan vermeld in de literatuurlijst.

Voor heel Nederland is een archeologische verwachtingskaart aanwezig in de vorm van de IKAW. Deze is voornamelijk gebaseerd op de bodemkaart en daarom vaak te globaal. In dit bureauonderzoek is per deelgebied een gedetailleerdere waardenkaart gemaakt en bepaald of voor locaties binnen de deelgebieden vastgehouden kan worden aan de IKAW-verwachting of dat daarvan afgeweken moet worden. Omdat de bodemsoort wel degelijk een belangrijk selectiecriteria is voor de verwachte archeologische waarde van een gebied, is voor alle locaties begonnen met een beschrijving van de voorkomende bodemtypen. Daarna zijn de bekende archeologische gegevens beschreven. Vervolgens komt de historie aan bod.

Het historisch onderzoek is gebaseerd op een uitgebreide literatuurstudie in combinatie met een groot aantal verschillende atlassen en historische (bodem)kaarten om de ondergrond en het voormalige grondgebruik van de gemeente in kaart te brengen. De bevindingen op basis van literatuur, kaarten en atlassen vormen, voor zo ver met enige zekerheid een locatie kon worden vastgesteld, de basis voor

beschrijving van het historisch grondgebruik en de mogelijke effecten op het bodemarchief. De ruimtelijke historische elementen die indicatief zijn voor het bodemgebruik vóór de 19e eeuw zijn samengebracht op Kaart I.

De drie genoemde deelgebieden zullen apart worden besproken. Aan het eind van elk deelgebied wordt een synthese gemaakt van alle beschikbare informatie. Aan de hand van deze conclusie wordt per deelgebied een advies voor eventueel (archeologisch) vervolgonderzoek gegeven.

Dit onderzoek is uitgevoerd door De Steekproef in samenwerking met Historisch Onderzoeksbureau Blijham & Collenteur uit Noordhorn, in opdracht van de gemeente Emmen, vertegenwoordigd door dhr. B. Derksen en mw. M. Snijders. De Steekproef heeft het archeologische deel van het onderzoek uitgevoerd, terwijl drs. G. Collenteur van Blijham & Collenteur het historische (archieven)onderzoek voor zijn rekening heeft genomen. Er is gekozen voor een samenvoeging van beide onderzoeken tot één verwachtingsmodel voor archeologische en historische waarden. De synthese zorgt voor een bruikbaar document, omdat de combinatie van gegevens meerwaarde heeft en omdat de grens tussen archeologie en historie in veel gevallen lastig aan te geven is.

Voor het onderhavige rapport is geen gebruik gemaakt van het Actuele Hoogtebestand Nederland (AHN), omdat deze kaart niet door de gemeente beschikbaar kon worden gesteld. De ontgrondingsvergunningen per perceel zijn ook niet geraadpleegd. Dit rapport is dan ook niet bedoeld als eindstation maar als uitgangspunt voor het maken van beleid met betrekking op de archeologie.

Het eindproduct bestaat uit een aanpaste archeologische verwachtingskaart voor de gemeente Emmen met daaraan gekoppelde adviezen voor archeologisch vervolgonderzoek. Een te volgen stappenplan voor het inpassen van archeologisch onderzoek in bestemmingsplanontwikkelingen is na de conclusies opgenomen, evenals een verklaring van de verschillende soorten voorgesteld archeologisch onderzoek. Dit rapport doet dienst als achtergrondinformatie bij de verwachtingskaart. De kaart is als losse bijlage bij het rapport gevoegd.

17 Ten (zuid)westen van Emmen: Westenesch en Emmeresch

17.1 Bodem en verwachtingskaart

Ten westen en zuidwesten van Emmen ligt een zwak golvende relatief hooggelegen grondmorene, al dan niet met welvingen, bedekt met dekzand (3L2a). In het uiterste noordwesten van de gemeente Emmen ligt het beekdal van de Sleenerstroom. Het betreft een beekdalbodem, deels met en deels zonder veen (classificaties respectievelijk 1R4 en 2R5). Ten zuiden van Emmen, tussen de dorpen Nieuw-Amsterdam en Erica, ligt een relatief hooggelegen veenkoloniale ontginningsvlakte (2M45). Ten zuiden en westen van Emmen bestaat de bodem uit ten dele vergraven veld- en haarpodzolen met plaatselijk keileem binnen 40 tot 120 cm onder het maaiveld (Hn21 en Hd21(x) met grondwatertrappen VI en VII: gemiddelde hoogste grondwaterstand respectievelijk tussen 40 en 80 en meer dan 80 cm beneden het maaiveld en gemiddelde laagste grondwaterstand meer dan 120 cm beneden het maaiveld).

17.2 Vondsten en bewoningsgeschiedenis

Ten westen van de bebouwing van Emmen en ten oosten van het Oranjekanaal ligt een aantal essen. Op de Westenesch ligt hunebed D44 (CMA-nr. 517, CAA-nr. 16988). Het is een terrein van zeer hoge archeologische waarde met een beschermde status. Het monument is in 1961 onderzocht en gerestaureerd door Van Giffen. Tegenwoordig is het monument verstoord. De deksteen staat apart en vertoont een rij boorgaten (Van Ginkel et al., 1999: p. 187). Een tweede vernield hunebed op de Westenesch bevindt zich ten westen van het bovengenoemde exemplaar (CAA-nr. 302468). Op de Westenesch zijn ook nederzettingssporen daterend uit de ijzertijd tot de Romeinse tijd aangetroffen (CMA-nr. 9691). Op de ten noorden van de Westenesch gelegen Emmeresch is ook een hunebed, nummer D41, aanwezig (CMA-nr. 9684, CAA-nrs. 16993 en 40297). Het hunebed en aangrenzend gebied, waarin zich een grafheuvel bevindt, maken deel uit van een terrein van hoge archeologische waarde en hebben een beschermde status.

Hunebed D43 ligt op de Schimmeresch, ten noorden van de Emmeresch. Ook dit exemplaar heeft een beschermde status en ligt in een terrein met zeer hoge archeologische waarde (CAA-nrs. 34918, 34919, 38193 en 34858). Ten westen van D43 ligt hunebed D42 (CAA-nrs. 16987 en 435). Dit hunebed is nooit wetenschappelijk onderzocht (Van Ginkel et al., 1999: p. 186). De in het CAA vermelde vondsten uit dit gebied zijn voornamelijk oppervlaktevondsten van vuurstenen artefacten en bekeraardewerk. Vermeldenswaardig is een graf met crematieresten omringd door veldkeien (CAA-nr. 34853).

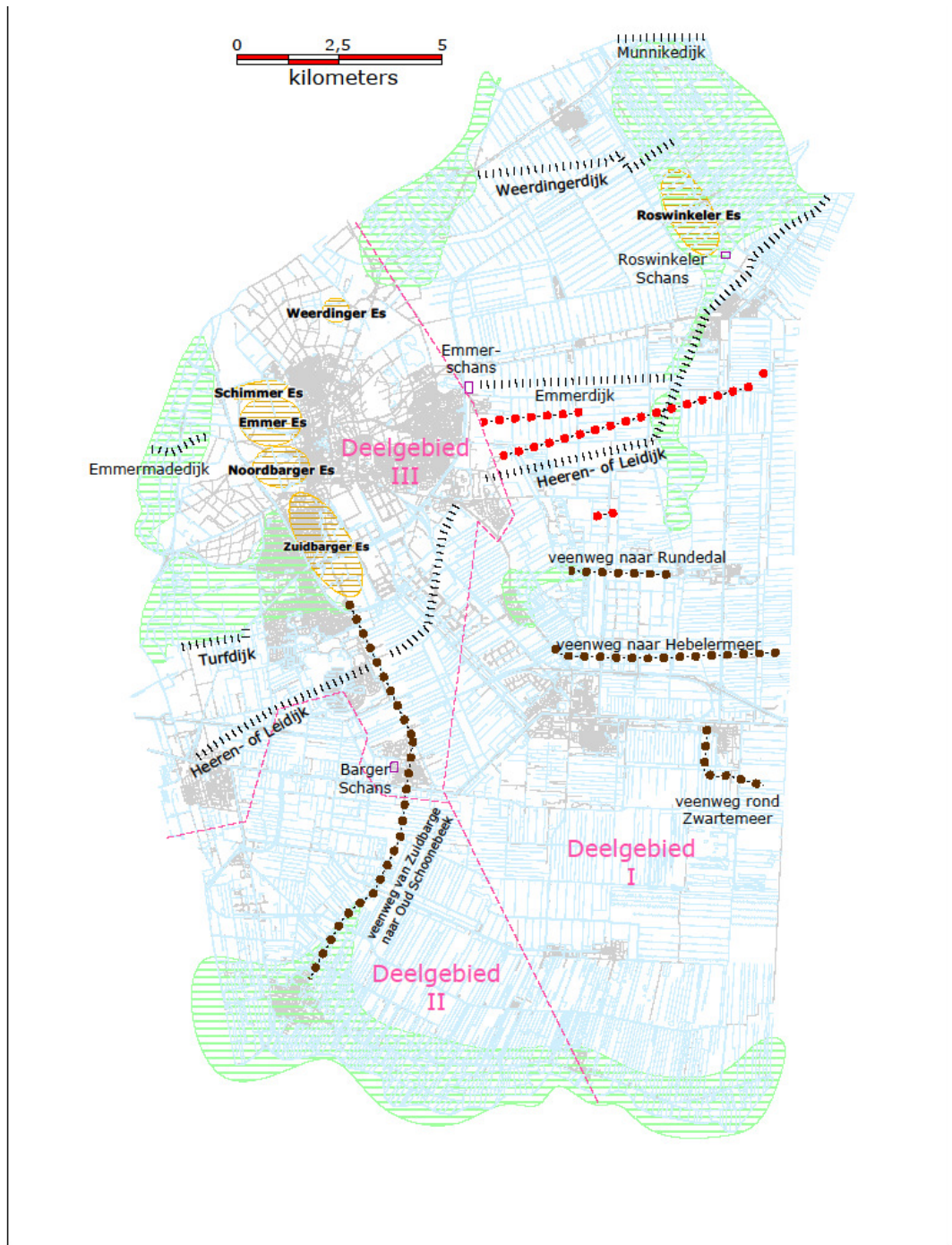
17.3 Historisch onderzoek

Westenesch had aan het begin van de 19e eeuw 125 inwoners en 25 huizen. 93% van de inwoners werkte in de landbouw. De boeren hadden over het algemeen grote bedrijven. Het akkerland van Westenesch lag op de westflank van de Emmeresch. Het vee graasde samen met dat van Emmen langs de Sleenerstroom. De schaapskudde liep in het noorden, in het Emmerveld. Ten westen van Westenesch loopt een oude verbindingsweg door het natte gebied, de Emmer Madedijk (nu Slenerweg).

De Emmeresch is één van de oudste essen van Drenthe, waar landbouw werd bedreven in de 6e eeuw vC. Toen lagen er *Celtic Fields*. De huidige Emmeresch is als open akkercomplex ontstaan uit een voorloper met veel meer houtwallen om kleinere percelen. Onder de huidige es zijn oudere nederzettingen terug te vinden. De geschiedenis van deze es gaat terug daardoor terug tot de 10e en 11e eeuw. (Emmen in het perspectief van de es, www.Historisch-Emmen.nl)

17.4 Conclusies en advies

De essen in het westen van Emmen zijn rijk aan archeologische sporen. De vroegste sporen, in de vorm van hunebedden en vuurstenen artefacten, dateren uit het Neolithicum. Het gebied heeft een hoge trefkans op archeologische waarden op de IKAW. Deze waardering kan gehandhaafd worden. Indien in dit gebied bodemversturende ingrepen gepland worden, dient een waarderend archeologisch veldonderzoek te worden uitgevoerd.

Historische reconstructies:		Deelgebieden:	
	(nat) landbouwgebied vóór 1850 al in gebruik		(voormalige) (veen-) dijk
	(voormalige) essen		voormalige schansen
	veenweg (vermoedelijk)		veenweg (archeologisch aangetoond)
			grenslijn deelonderzoeken